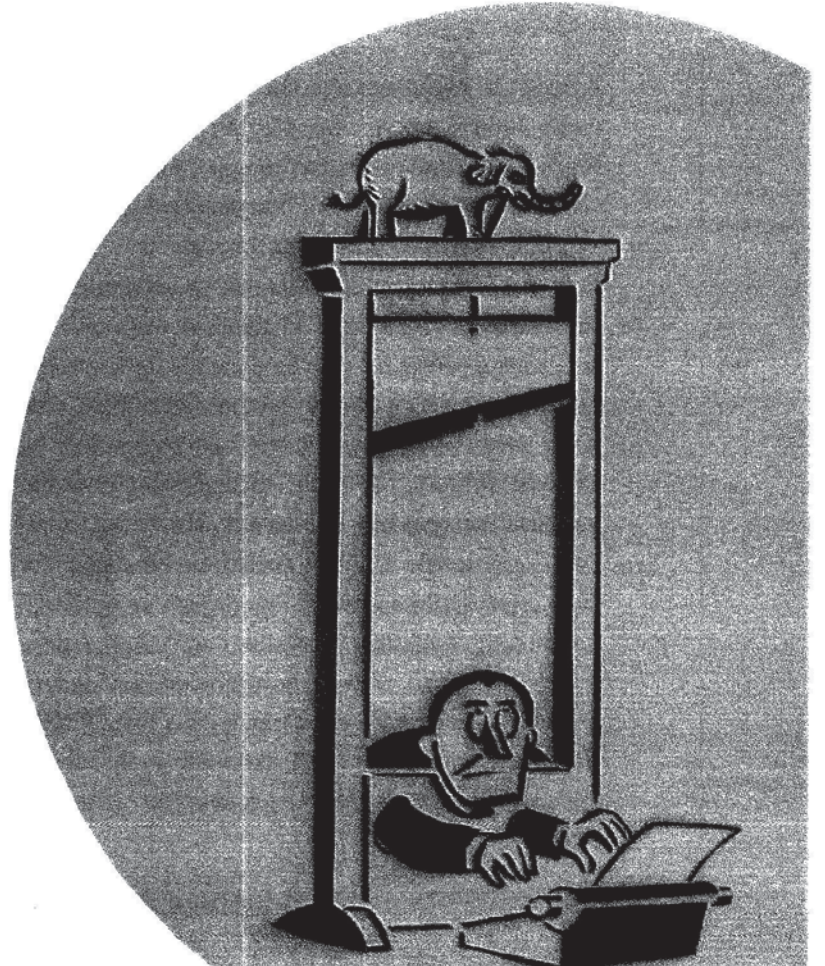

modernleşme ve sekülerizm'e buradan bakmayı denemek

YUSUF FATİH IŞIK

Ülkemizin doğusundaki bir ilin küçük bir köyünde, bir çardağın altında oturup Modernizm, Sekülerlik, Dünyevileşme gibi konularda okumalar yapmak, düşünmek, yazmak; bu konularla ilgili, bir bakış açısı geliştirmeye çalışırken bizim için gerekli atmosferi sağlıyor. Bizim yapmaya çalıştığımız/çalışacağımız (elbette ki bir tek yazıyla geliştirip tüm sınırlarını çizerek kesin bir şekilde ortaya koyabileceğimiz kadar basit ve formüle edilebilecek bir şey değil bu. Tam tersine, düşündükçe, aslında daha da karmaşık ve çetrefilli problemler çıkıyor karşımıza) tam da bu aslında: Doğu'yu ilgilendiren sorunları, Doğu'ca düşünmek. Bu çabamız esnasında, Said'in yerinde uyarısı tabi ki her daim kulaklarımıza küpedir: "Bizi en iyi biz biliriz kolaycılığı"na düşmemeye gayret edeceğiz.

Kimi zaman yerli değerleri ve ilişki biçimlerini savunan insanların gerici-gelenekçi diye eleştirildiğine şahit oluyoruz. Savunulan şeyler, meseleler hakkındaki usamlama biçimi, karşılaşılan sorunlarla ilgili önerilen çözüm kriterleri akılcı olmamakla eleş-

tiriliyor, akılcı olmayan çözüm önerileri mahkum ediliyor. Çok daha kapsamlı, genel olarak tüm toplumu ilgilendiren kamusal meselelerden tutun da aile içindeki bireylerin birbirleriyle ilişkilerinde, ya da herhangi iki insan arasındaki ilişkide dahi, ilişki biçiminin, ortak paydaların ve kişiler arasındaki beraber olma düzlemlerinin modern olmaması bir sorun olarak değerlendiriliyor. Bir anlamda bu tavır, “Şarkiyatçılığın Şarklı tarafından kanıksanması ve uslamlama biçimi olarak alınması” tespitini getiriyor aklımıza. Daha çok İngiltere, Fransa ve sonralarda da ABD özelinde Batı’nın Şark tasavvuru olarak adlandırabileceğimiz Şarkiyatçılığın, Modernleşme ile birlikte “akademik tutumdan araçsal tutuma evrilmesi” bir tesadüf değildi herhalde.

Kapitalist ekonominin gelişip kurumsallaşması, modern akılcılıkla el ele vermesi ve akılcılığın her sorun karşısında ulvi çözüm yolu olarak kutsanıp dokunulmazlaştırılması, yine Alain Touraine’in “Modernliğin Bunalımı” olarak adlandırdığı sürece dahil edebileceğimiz, yeni ve bambaşka bir tutumdur.

Avrupa’da Aydınlanma dönemi olarak tanımlanan tarihi sürecin en önemli olayları olan Rönesans, Fransız Devrimi ve bunları ortaya çıkaran düşünce sistematigi ile bu olayların ortaya çıkardığı düşünce akımı olarak karşımıza çıkan bir ilke var: “Akılcılık”. Çok daha ayrıntılı incelemek ve gelişim ilkelerini tespit etmek, elbette ki uzun ve kapsamlı bir araştırmayı gerektirir; ama bu dönemle ilgili yapacağımız okumaların, araştırmaların tümü bize, Batı’nın kendi sorunlarının çözüm arayışının tarihini sunuyor. Bilimin, felsefenin, düşüncenin çok da yakınında olamayan halk kitlelerinin, Hıristiyan tinselciliği karşısındaki çözüm arayışlarının bir sonucudur bu. Avrupa tarihi açısından çok önemli ve görkemli bir süreçtir, Aydınlanma. Galileo’nin yargılanması, Bruno’nun idamı, coğrafi keşiflerin devam etmesi, matbaa ile tanışma ve devamında daha fazla kişinin okuma imkanına kavuşması, aklın utkusu ile beraber dinin -Hıristiyanlık dinin- geçerliliğini yitirmeye

başlaması... Tüm bu gelişmeler, Modernleşme sürecini oluşturan gelişmelerdir. Modernleşmenin, daha çok “tinsel olan” a kaşı kazanılmış bir zafer olması, Modernleşme düşüncesine ve sürecine içkin olarak, “tinsel olan” a karşı bir önlem alınmasını da bize yeterince açıklıyor aslında. Hıristiyanlık özelinde düşüncecek olursak, toplumsal yaşamı düzenleyen kurallardan, en küçük bireysel edimlere kadar tüm pratikleri “dünya dışı” bir zeminde değerlendiren anlayışın önünü kesen, bunun yerine “dünyevi” bir zemini yaratan yeni bir ilke, Modernizm düşüncesi içerisinde görüyor: Sekülerleşme.

Alain Touraine’in “Yıldızı Parlayan Modernlik” diye adlandırdığı süreçtir bu. Bilimin -ve buna bağlı olarak teknolojinin- geliştigi, üretimin arttığı, genel olarak “aklın” ve “akılcılığın” tüm alanlarda ve pratiklerde temel zemin olduğu dönemdir. Dünyanın “büyüsü bozulmuş”tur artık ve sisler ardında kalan, bilinmeyen, bilinemeyecek olan hiçbir şey kalmamıştır.

Elbette ki bunların her biri birer gelişmedir ve genel olarak “iyi” diye adlandırabileceğimiz gelişmelerdir. Kamu yaşamında ve bireysel yaşamda karşılaşılacak tüm sorunların çözüm yolu, “akılcılık” olarak sabitlenmiştir. Belki de mesele tam da buradadır: Sorunların çözüm yolu olarak bulunan aklın ve akılcılığın, şartları, özellikleri, ait olduğu toplumsal uzamı ne olursa olsun, her türlü sorunun yegane çözüm yolu olan sihirli bir değnek olarak değerlendirilmesi.

Kapitalist ekonominin gelişip kurumsallaşması, modern akılcılıkla el ele vermesi ve akılcılığın her sorun karşısında ulvi çözüm yolu olarak kutsanıp dokunulmazlaştırılması, yine Alain Touraine’in “Modernliğin Bunalımı” olarak adlandırdığı sürece dahil edebileceğimiz, yeni ve bambaşka bir tutumdur. Hukukun sekülerleştirilmesi ve akla uygun kuralların formüle edilerek kamu yaşamını düzenlemeye başlaması, bu kuralların insan ilişkilerini düzenleyen ilkeler olarak mutlaklaştırılması; bazı insan edimlerinin, akılcı olmayan, akli zeminde bulunmayan niteliklerinden dolayı, çözülemeyen sorunlar olarak ortada kalması ve muhatapsız bırakılması gibi durumlar yaratmıştır. Zaten insanın “yurttaş” olarak tanımlanması, belirli görev ve sorumluluklara indirgen-

mesi çözülemeyen sorunların varlık zeminini sürekli kılmıştır. En basitinden, iki yetişkinin arasında gelişen duygusal ve cinsel bir ilişki, akla dayalı herhangi bir hukuk kuralına aykırı değildir. Bu açıdan hukuki herhangi bir problem ya da “suç” teşkil etmesi söz konusu değildir. Bu ilişkiyi yaşayan taraflardan biri, oğlunun sevgilisiyle birlikte olan bir baba ya da sevgilisinin babasıyla birliktelik yaşayan bir genç kız olabilir. Bu gayet “makul” sınırlar içerisinde bir ilişkidir. Tarafların arasında akla aykırı herhangi bir pratik gelişmemiştir. Burada, insanın, kendi doğasından kaynaklı, duyduğu huzursuzluk ve en insani duygusal tepkilerden biri olan kıskançlık, ya da gayri ahlaki bulma gibi değerlendirmeler ise, akıl dışıdır. Dolayısıyla insani duygusal tepkilerin teka-bül ettiği “akılcı” bir zemin yoktur burada. Ve bundan dolayı herhangi bir kıymeti yoktur bu değerlendirmelerin. Başka küçük bir örnek daha verecek olursak, insanlık tarihi boyunca birçok yazının, şarkının, ya da çok sayıda söylencenin temel izleği olmuş annelik duygusu, akılcı sınırlar içerisinde tanımlanmıştır. Seküler hukuk içerisinde değerlendirecek olursak, çocuğuna karşı belli standartta davranışları gösteren, ona kötü davranmayan -iyi ya da insanca davranması değil, sadece kötü davranmaması yeterli- hafta sonları çocuğunu, asgari olarak bir defa ziyaret eden, onun maddi giderlerini karşılayan anne, gayet iyi olarak tanımlanmıştır. Annelik görevi ile ilgili herhangi bir suçu yoktur bu durumda. Bizim, burada belirtmek istediğimiz şey, kesinlikle, hukuku yok saydığımız ya da geçersiz ve yanlış olarak değerlendirdiğimiz değildir. İnsanın yalnızca “uşçu” bir varlık değil, aynı zamanda “usdışı” bir varlık da olduğu görüşünün dikkate değer olduğunu hatırlatmak istiyoruz.

Modernliğin en önemli saiklerinden biri, insanın edimlerini, dünya dışı bir yetkenin, yani “tinsel olan”ın baskısından ve tabiyetinden kurtararak insanı özgürleştirilmesi, özne olma yolundaki insanın önünü açmaya çalışmasıdır. Tamamen kışkırtıcı ve heyecan verici geliyor insana elbette. Hele hele Hıristiyan tinselciliğinin henüz ayakta olduğu dönemi göz önünde bulundurunca, bu saikin ne derece büyük ve görkemli olduğunu anlayabiliyoruz. Tabi ki bu saikin kurtarmaya soyunduğu insanın durumuna ilişkin ne tür tespitler yaptığını görmek, Modernliğin

“sorun” a yaklaşımını anlamak açısından, hatta onun da öncesinde, neyi sorun olarak gördüğünü, sorundan neyi kastettiğini ve bu sorunun nasıl bir çözümü gereksindiğini görebilmek açısından önemlidir. Bu saike göre, insan baskı altındadır. Davranışları ve her türlü pratiği, tanrısal bir yasanın güdümündedir. Koyu bir karanlığa mahkum edilmiştir ve yaşamı, tabi olduğu o “üstün” ve “göklere” ait yasaların nesnesidir. Modernist dünya görüşünün, utkusunu ilan ettiği “akılcılık” sayesinde ise bu karanlıktan kurtulacak, davranışlarının herhangi bir yasaya tabiyeti kalmayacak ve “edimci/özne” olma yolunda yürümesini engelleyecek herhangi bir baskı altında da kalmayacaktır bundan böyle.

Rönesans, Modernleşme ya da Sekülerizasyon, neden Batı düşünce uzamına ait düşünce akımlarıdır? Ayrıntıları bir yana, çok basit ve temelden bir cevabı vardır bu sorunun: Çünkü ihtiyaç duyulmuştur.

Rönesans gibi büyük bir toplumsal hareketin, hatta birebir Modernleşme sürecinin Batı’da ve -ilk başlarda- Batı “için” ortaya çıkmış olduğunu düşününce, bu temel saikin doğruluğunu görüyoruz. Batı toplumunda bizzat, insan eylemlerinin, din adamları tarafından yorumlanan tanrısal bir yetkeye tabi kılınması ve bunun aslında mevcut iktidarın iktidar olma biçimi olmasından dolayı, öncelikle bir adalet sorunu yaşanıyor. Mevcut düzen ve yönetim dahilinde bir çözüm bulunamadığı için -yada başka bir deyişle- mevcut düzen ve kilise merkezli iktidar, sorunun -bırakalım çözüm olmayı- kaynağı olduğu için, entelektüel birikim, toplumsal hareketler ve edimciler, düzen dışı bir alternatif -doğal olarak- yönelmişler ve bugün Avrupa tarihinin önemli nitel eşikleri olan Rönesans’ı, Fransız Devrimi’ni ortaya çıkaran süreçlerin yaratıcısı olmuşlardır. Bunları söylemekten kastımız, Doğu’nun hiçbir sorununun olmadığı ya da Doğu’daki özne/insanların mevcut yönetim ya da yürürlükteki toplumsal yaşam kurallarıyla hiçbir sorun yaşamadıkları, güllük gülistanlık bir dünyada mutlu mesut yaşadıkları değildir. Düzen

dışı arayışlara yönelecek kadar sistematik bir sorunla karşılaşılmasınlar, bu, Doğu'nun mevcut kültürünün, toplumsal yaşamı düzenleyen kurallarının, sorunlara çözüm olanağını da sağlayabilecek geniş bir zemin olmasından kaynaklanıyor olamaz mı? Rönesans, Modernleşme ya da Sekülerizasyon, neden Batı düşünce uzamına ait düşünce akımlarıdır? Ayrıntıları bir yana, çok basit ve temelden bir cevabı vardır bu sorunun: Çünkü ihtiyaç duyulmuştur. Her düşüncenin, her toplumsal pratiğin, belirli toplumsal ve tarihsel koşullarda ortaya çıkan sorunlara, yine o toplumsal ve tarihsel koşullar dahilindeki çözüm arayışı olduğu savı, bizzat toplumbilimin bize öğrettiği ve kabul ettiğimiz bir savdır. Öyleyse, dünya üzerindeki tüm toplumların tüm sorunlarının çözümü noktasında modernleşmeyi ya da "akılcılık"ı

Modernizm'in, Sekülerizm'in tarafı ya da karşıtı olmak zorunda değiliz. Ama Modernizm'in sorun çözümlüğünün her zamanda ve her yerde geçerli olup olmadığını anlayabilmemiz açısından Modern düşünceyi anlamak ve kendi toplumsal, tarihsel, kültürel gelişim koşulları içerisinde değerlendirmek zorundayız.

önermek, Bilim dediğimiz hakikat arayışının kendi doğasına bile aykırıdır. Bilimin kendisini bile mutlaklaştırmak, bilimsel olmayan bir yaklaşım değil midir? Sistemli bir düşüncenin ya da bir kuramın tamamen doğru ya da tamamen yanlış olduğunu söylemek, Modernizm'i kabul ya da reddetmek değil bizim meselemiz. Hiçbir düşüncenin tamamen doğru her duruma uygun, geçerliliği zaman ve uzam üstü bir düşünce olsaydı, bugün, dünya üzerindeki tüm insanlar düşsel bir mutluluğu yaşıyordu ve tarihin sonuna gelinmişti belki de- ya da tamamen yanlış - bir düşünce tamamen yanlış olsaydı, ortaya çıkacak düşünsel bir zemin bulamazdı zaten- olmadığını bilerek, katılma ya da reddetme gibi bir ikili karşıtlığın ötesine geçerek (bu ikili karşıtlığın ötesine geçebilmenin gerekliliği de olanağı da mevcuttur bizce) çözüm arayışı içerisinde bulunmak, en doğru yol gibi geliyor bize. Modernizm'in, Sekülerizm'in tarafı ya

da karşıtı olmak zorunda değiliz. Ama Modernizm'in sorun çözümlüğünün her zamanda ve her yerde geçerli olup olmadığını anlayabilmemiz açısından Modern düşünceyi anlamak ve kendi toplumsal, tarihsel, kültürel gelişim koşulları içerisinde değerlendirmek zorundayız. Aksi takdirde, -basit bir benzetmeyle anlatacak olursak- arabamızın kapısını açan anahtarla, evimizin ve işyerimizin kapısını da açmaya çalışma gibi bir gaflet içerisine düşeriz.

Fail olma'nın, "faillik" in ne demek olduğu ve içeriği bizim için gayet önemli. Louis Dumont, Hıristiyanlığın "dünya dışındaki birey"den "dünya içindeki birey"e evrildiğini söyler. Yani katı Hıristiyan düşüncenin kuşattığı bireyin, Hıristiyanlığı dünyevi-leştirmesi, bireyin özgür bir özne olarak düşünülme-ye başlaması, tanrısal iktidarın yerine aklın koyulmaya başlaması, Avrupa Aydınlanmasının, Modernizm süreci boyunca düşünsel ve toplumsal uğrakları olmuştur. XVIII. yüzyıla beraber ise "akılcılık" a dayalı burjuva bireyciliği, giderek kapitalist katılığa daha bağımlı hale gelmiştir. Alain Touraine'in yerinde tespitiyle ifade edecek olursak, "İşletmeler, iktisadi bir amil olmaktan çıkıp siyasal otoriteler ve karar merkezleri haline gelmişlerdir." Ve kapitalizmin düşünsel ve ideolojik zemininde yeşeren "modern pazar kültürü"ne göre insan, acıdan olabildiğince uzak duran, haz peşinde koşan, "sahip olma"yı var olmanın yegane yolu olarak gören/görmesi gereken bir varlıktır. Elbette ki insanın bu derece kuşatılmışlığına inanmıyoruz biz. Bu pazar kültürünün, insanların üzerinde direkt ve dolaysız bir yönlendiriciliği olamaz. İnsan, kurallarla, böylesine direkt ve dolaysız kurulmuş bir bağ içerisinde değildir. Ama modern yaşam kriterleri olarak modanın, sınırsız eğlencenin, "özgürlük"ün ve tüm bunların en dolaysız iletim kanalı olan medya ve iletişim ağının kültürel yönlendirmelerini ve dolaylı propagandalarını hesaba katacak olursak, bu konuda sunduğumuz düşüncemizin ve duyduğumuz kaygıların, birer komplo teorisi ya da paranoyakça bir kuşatılmışlık hissi olmadığı anlaşılacaktır. Talal Asad'ın özellikle üzerinde durduğu gibi "acı" olgusu ve deneyimi ile olumlu bir ilişki kuran kültürler, pratikler, dini ya da mezhepsel ritüeller Sekülerizasyon süreci dahilinde yasaklanmaya çalışılmış, çağdışı ilan edilmiş, gayri insani olarak görülerek bu ritüellerin, içerisinde vücut bul-

duğu kültürler bir anlamda gayri meşru (çünkü gayri aklidir!) kılınmaya çalışılmıştır. Yine sekülerizasyon ve modernizasyon süreci dahilinde, şiddet olgusu, amaca istinaden nicel olarak değerlendirilerek “yeterli” “gereksiz” ya da “aşırı” olarak kategorize edilmiştir. Son yıllarda görsel medyada Filistin ile ilgili çıkan birçok haberde, İsrail’in yanlışının “aşırı” güç kullanmak olduğu ifade edilir. Şiddetin kendisi, şiddetin varlık zemini, hak ya da haksızlık gibi olgular tartışılmaz bile. Şiddetin dozajı ile ilgilenilir ve tüyler ürperten bir soğukkanlılık ile bombardıman sonrası tablo nicel olarak değerlendirilir. İşkencenin bir suç olduğu, elbette ki modern hukukta da sabitlenmiştir; ama suç olarak görülen “işkence” -kabaca ifade edersek- “aşırı ve gereksiz şiddet uygulama” olarak tanımlanmış ve çerçevesi çizilmiştir. Acı, sekülerleştirilir ve modernizmin acı ile ilgili tanımı çerçevesinde bir içeriğe kavuşturularak yine sekülerizmin silahlarından biri haline gelir. Bundan dolayı İsrail’in askeri pratiği “aşırı” güç kullanmak olarak, Caferilerin, kendi sırtlarına zincirlerle vurmaları ise işkence ve insanlık dışı bir pratik olarak tespit edilir.

Burada bizim asıl meselemiz, Caferilerin, Kerbela olayını anma etkinliklerinde, kendi inançları dahilinde Hz. Hüseyin’i anarken, dini ritüellerinin bir parçası olarak, çıplak sırtlarına zincirlerle vurmalarını, ya da Hindistan’da, kocası ölen bir kadının, kendisini kocasının cenaze ateşine atarak hayatına son vermeye çalışmasını savunmak/savunmamak değil; Özne ve “fail” olmanın tek bir biçiminin -tabiki “akıllı” biçiminin- bir anlamda dayatılıyor olması ve insan olmanın tek biçimi olarak değerlendirilmesinin, ne derece insani ve “sorun çözücü” olduğu meselesidir.

Modernizm’i utkuya ulaştıran en önemli saiki, elbette ki “akılcılık”tır. Batı toplumu nezdinde ortaya çıkıp, geliştiği dönem sorun çözücü olan akılcılık, Modernizasyonun utkuya ulaştırıcısı olduğu gibi, belli bir zaman sonra, Modernliğin en genel geçer tanımı ve ifadesi haline de gelmiştir. Alain Touraine, bu süreci *Critique de la Modernite* (Modernliğin Eleştirisi) adlı eserinde “Yıldız Parlayan Modernlik” ve “Modernliğin Bunalımı” başlıkları altında oldukça güçlü bir şekilde çözümlenmiş ve ortaya koymuştur. Genel olarak akılcılığın önemi, sorun çözücülüğü, toplumsal yaşamda ileriye dönük büyük bir

değişim yarattığı, tarihsel ve bizzat kamu yaşamındaki pratiklerden alınan örneklerle uzun uzun anlatılır; ama aklın mutlaklaştırılmasının da belli bir zaman sonra ayrı bir sorun teşkil ettiği ifade edilir. Bu noktada aklın ve akılcılığın özellikleri, nasıl değerlendirilmesi ve nasıl bir sorun çözücü olarak görülmesi gerektiği konuları tartışılır ve Modernizm’in tıkanıklığını çözmek amacıyla akıl özne diyalogu’nu merkeze alan, yeni bir formül ortaya atılır. Kişi, toplumsal kurumlarla ilişki içerisindeyken ya da kişisel edimler gerçekleştirirken, her pratiğinin merkezinde akıl özne olmalıdır bu formüle göre.

XVIII. yüzyılla beraber ise “akılcılık”a dayalı burjuva bireyciliği, giderek kapitalist katılığa daha bağımlı hale gelmiştir. Alain Touraine’in yerinde tespitiyle ifade edecek olursak, “İşletmeler, iktisadi bir amil olmaktan çıkıp siyasal otoriteler ve karar merkezleri haline gelmişlerdir.”

Biz yine kendi durduğumuz yerden bakmaya devam etmek istiyoruz. Tüm edimlerin, kişisel ve toplumsal pratiklerin Hıristiyan tinselciliğinin ve doğaüstüculüğünün belirlenimciliği altında olduğu dönemde, aklın, bir özgürleştirici olmasını anlayabiliyoruz. Bir kavramın, bir yaşam biçiminin, bir ilkenin özgürleştirici olarak yeşerdiği bir yerde tutsaklaştırıcı olan şeyin ne olduğunu ararken, elbette ki özgürleştirici olan o kavramın ya da ilkenin tamamen karşıtını yürürlükte tutan bir kurumu ya da kurumları buluruz. Bundan dolayı akılsızlığın olduğu yerde, kişiler tutsaklığı akıl yoksunluğu olarak yaşadıkları için, “akıl” özgürleştiricidir. Ancak, aklın “her şey”leşmesi ise “insan”ın bazı insani özelliklerini yok sayma noktasına kadar ilerleyerek, başlarda özgürleştirici olan akıl, yeni bir tutsaklık biçimi haline getirmiştir. Weber’in dediği gibi “büyüsü bozulan bir dünya”da hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır ve insanlık kendi başlattığı bir süreci kontrol edemez duruma gelerek, kendi başlattığı o sürecin ta kendisi tarafından belirlenmeye başlayacaktır. Nietzsche de bu kaygıyı bizimle -ta o zamanlardan- paylaşır aslında: “Tanrı öldü. Onu biz öldürdük... Bu eylemin büyüklüğü bizim için biraz fazla değil mi?” diye cevapsız bir soru sorar.

Descartes'in ve daha sonralarda onun devamı niteliğinde olan Kant'ın temsil ettiği düalist (ikici) düşünce geleneği, aslında akıl özne'ci düşüncenin temel olarak aldığı ve akıl özne formülünü yaratırken epeyce yararlandığı düşüncedir. Modernizm, kamu yaşamından kovduğu ve özel yaşamda, evlerin içinde bile belli akılcı kurallara tabi kıldığı "din"i (aslında din özelinde bahsedilen şey sadece din ya da inanç değildir; kültürü ve her türlü tikel toplumsal değeri de dahil edebiliriz. Sekülerizasyonun nesnesi olmak için dindar olmak şart değil) ve genel olarak "manevi" diye değerlendirebileceğimiz şeyleri, tekrar üretmeye çalışır. Bugün kitle iletişiminin, kapitalist Pazar ekonomisinin, teknolojinin ve dünya çapındaki en güçlü siyasi ve ekonomik amillerin kaleşi olan ABD'de, büyü okullarının açılması ve insanlar tarafından çok büyük bir ilgi görmesi dikkat çekicidir. Aklın tutsaklığından kurtularak biraz nefes

Weber'in dediği gibi "büyüsü bozulan bir dünya'da hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır ve insanlık kendi başlattığı bir süreci kontrol edemez duruma gelerek, kendi başlattığı o sürecin ta kendisi tarafından belirlenmeye başlayacaktır.

almak isteyen, kurallara ve sorumluluklara indirgelediği yaşamını efsunlayarak anlamlı kılmaya çalışan insanların, suni ve -bizce- beyhude çabasıdır bu aslında. Modern insanın, kendisini, tamamen akli ilkelere göre ürettiği mallarla özdeşleştirmesinin, kendisini ortaya koyduğu ürüne indirgemesinin bir sonucu olarak kendinden uzaklaşması, tanrılaşmaya çalışması, kendisiyle arasında uzun ve derin bir boşluk yaratmıştır. Sonrasında ise bu uçurum boşluğunu bir avuç toprakla doldurmaya çalışmaktır bu. Yine bu durumun dikkate değer diğer yanı da bu boşluğu doldurmaya çalışma çabasının, bu boşluğu yaratan ilkeye göre programlanıyor olması. Kendine ve dünyaya yabancı insanlar ortaya çıkıyor böylece ve biz burada, psikolojik sorunların ve boşluk duygusunun sosyal temelini görüyoruz. İşletmelerin ve piyasa ekonomisinin teknik elemanlarını yetiştirme gayesinde olan teknokratik bir eğitim sistemi tarafından parçalarına ayrılan ve profesyonel bir akılla prog-

ramlanmış gündelik yaşamın tekdüzeliğinden/sıkıcılığından bıkan çocukların, bilim kurgu filmleri izlemesi, ya da büyük bir ruhsal açlıkla fantastik öykülere muazzam bir ilgi duyması, bir çıkmaz, bir kısırlılığa dönüşmüş olarak görünüyor bize. Kişinin, özellikle çocukluk döneminde ihtiyaç duyduğu maneviyat, bu şekilde sağlanmaya çalışıyor. Tabi bu şansa, hayatının her döneminde sahip olamıyor yine de. Mesleki eğitimi esnasında, zaten, "Kariyer Planlama Merkezleri" devreye giriyor ve kişinin hayat hikayesini devralıyor, yaşam öyküsünün geri kalanını nasıl yazması gerektiğini ince ince hesaplayarak kişiyi o öykünün içine bırakıyor. Aslında bu, özne olma adına çıkılan yolda "nesne"leşmenin öyküsüdür bizce. Kişiyi dinden ve tikel kültürlerden arındırarak "kurttan" akıl, aynı kişiyi akla mahkum ediyor bir anlamda.

Modernizmin, akıl ve özne'nin bir arada yorumlanması ve ikisi arasındaki kesintisiz bağıntı olduğu savı, yine, bazı şeyleri düşünmeye sevk ediyor bizi. Bu sav, daha oluşturulma aşamasından düşünmeye başlarken dahi, birbirinden ayrılmış- yalıtılmış bir "akıl"ı ve "özne"yi birbirine yaklaştırma ve ilişki içerisinde konumlandırma iddiasında. Oysa, daha en başından sormamız gereken bir şey var: Akıl bu kadar özne'siz mi? Ya da özne, bu derece akıldan uzak ve homojen mi? Kendi tikelliğinde yaşayan herhangi bir insan-özne'nin, kendi yaşamında akıldan tamamen uzak bir varlık olduğunu varsayan, her halükarda, özne'yi, kurucu ilke olarak akla ihtiyaç duyan bir insan olarak konumlandırın bu sav, özne kavramını tamamen bir tinselciliğe, doğaüstüçülüğe ve cehalete indirgeyerek, "akılcılık"a bir uzam yaratmaya çalışıyor ve nihayet "akıl"ı kurtarıcı olarak özne'ye müjdeliyor. Özne'nin özne olma koşulları ise yine akıl tarafından belirleniyor. "Modern olarak adlandırılması gereken" şey, "eski'yi yok saymayı, onu dönüştüren" olarak tanımlanıyor bu savda. Burada "eski"ye katlanan ve onu dışlarını sıkı sıkı kabul etmek zorunda kalan, hiç olmazsa onu kendi sınırladığı ve çerçevesini çizdiği standartlarda ve içerikte konumlandırmaya çalışan öfkeli bir modernizm görüyoruz. Tabi modernizmi perdeleyen akıl, bu savın genel dokusu içerisinde ağırlığını hissettiren bir etkin olan'dır; edilgin olan ise, akıl tarafından biçimlendirilen eski'dir. Eski'nin burada daha

çok nostaljik bir değeri vardır. Zamanı geçmiş ve bir biblo haline gelmiş olan eski, akıl tarafından tebesümle hatırlanmakta ve "akıllı tarih" in geçmişteki "geri" bir unsuru olarak kişisel tarihin geçmiş sayfalarında bırakılmaktadır (Yine hatırlatalım: Eski'den kasıt yalnızca din değildir; asıl unsur modern olanıdır, onun dışındaki her şey sekülerizasyonun muhatabı ve nesnesidir. Yalnızca bir öncelik ve zamanlama sorunundan dolayı bugün sekülerizasyonun birincil muhatabı "din" dir).

Akıl-Özne'cilik, eski'yi -yani tikel olanı- akılsızlık ve özne dışı olanla ifade eder, onun akla ihtiyaç duyuyor olduğunu savlar ve böylelikle onu, seküler bir müdahaleyi gereksinir hale getirmeye, muhtaç kılmaya çalışır. "Din gericedir, öznel dışı'dır, akılsız ve akla muhtaç olan'dır" diye kabaca tarif edebileceğimiz düşünceler ileri sürülürken tikel olana yönelik -iyi niyetli bir bakış açısıyla ifade edecek olursak- aşırı bir indirgeme ve genelleme yapılmıyor mu? Çünkü böylesine üstten ve hemencecik kuşatıcı ifadeler aklımıza basit ve çok doğal bazı soruları getiriyor: Hangi ülkedeki hangi din? Ya da hangi dinin neredeki, hangi pratikleri gerici, özne dışı, tutsaklaştırıcı? Hangi tikellikler, akla izin vermiyordur ve yüzde yüz dünya dışıdır?...

Akıl-Özne'ciliğin, Batı'nın düşünsel uzamındaki bir sav olduğunu bilerek, Akıl-Özne'ciliği yine Batı'nın toplumsal yaşamı ve Aydınlanma tarihi bağlamında değerlendirmek gerektiğini düşünüyoruz. Özne olma'nın formüle edilen içeriğinin ve özne olma yolunda karşılaşılabilecek engellerin/sorunların, Doğu toplumsal yaşamında ve düşüncesinde bir karşılığı olmadığını düşünüyoruz.

Yine tekrar edelim: "Duygusal olma, taraflı düşünme, kuramsal zemini yakalayamama" gibi, gelebilecek muhtemel eleştirileri düşünüyoruz ve aslında eğer bunlarla eleştirilirse, kendimizi bir anlamda alçak gönüllü bir başarıyı yakalamış sayıyoruz; çünkü tam da yapmaya çalıştığımız ve yapılması gerektiğini düşündüğümüz şeyle eleştirilmiş oluruz böylece. Toplumsal sorunları kuramsal zeminde anlamaya ve çözümlenmeye çalışırken, büyük genellemelerin ve indirgemelerin yapıldığına, kuramsal zemin'den, Batı'nın düşünce sistemini ve uslamlama biçimini anlayan, Edward Said'in ifadesiyle "Şarkiyatçılığın Şarklı tarafından da kanıksandığı"nın örneği olan

pek çok tutuma şahit oluyoruz zaman zaman. Aydınlanma'nın penceresinden ülkemizi ve genel olarak Ortadoğu'yu değerlendirmeye çalışan ve Doğu gerçekliğini çok da ifade ettiğini düşünmediğimiz tespitlere rastlıyoruz. Ülkemizin genel düşünsel ve entelektüel panoramasını göz önünde bulundurunca, aslında bugün, tam da kuramsal zeminde tartışmanın yanında, çok daha tabandan yola çıkmak gerektiğine inanıyoruz. Böylece insan deneyimiyle daha fazla özdeşleşerek, en temelde insan'ın sorunu olan toplum sorunlarını çözme yeteneğine ulaşabileceğimizi, sorunlarla ilgili öngörü olanağı sağlayabileceğimizi düşünüyoruz. Ayaklarını, sorunlarını çözmeye

İşletmelerin ve piyasa ekonomisinin teknik elemanlarını yetiştirme gayesinde olan teknokratik bir eğitim sistemi tarafından parçalarına ayrılan ve profesyonel bir akılla programlanmış gündelik yaşamın tekdüzeliğinden/sıkıcılığında bıkan çocukların, bilim kurgu filmleri izlemesi, ya da büyük bir ruhsal açıklıkla fantastik öykülere muazzam bir ilgi duyması, bir çıkmaz, bir kısıtlanmışlık olarak görünüyor bize.

soyunduğu bir ülkenin düşünsel, toplumsal, kültürel zeminine basmayan her türlü çabanın ve çözüm önerisinin, bize sadece, kalabalık bir kavramlar repertuarı sunmaktan öte bir işlerliğinin olmayacağını düşünüyoruz. Bu nedenle Modernleşme'nin, Sekülerizm'in, Aydınlanma'nın gelişimini ve özelliklerini incelerken, Doğu ve İslamiyet hakkındaki düşüncelerden öte, Doğu ve İslamiyet düzlemindeki düşüncelerin ve uslamlama biçiminin, daha fazla sorun çözücü yollar yaratacağını ve gerçekliğe daha fazla tekabül edeceğini düşünüyoruz. ■